

Paul-Otto Schmidt

## Sur la scène internationale avec Hitler

(Paris: Perrin, 2014. 441 pp. ISBN 978-2-262-04725-2)

Mány Dániel

E-mail: manydaniel91@gmail.com

Irodalmi művek, filmművészeti alkotások, történelem- és társadalomtudományi kutatások sokasága számol be az emberiség történelmének eddigi legtragikusabb eseményéről, a második világháborúról. A recenzált regény újszerűsége nem a témában, hanem a nézőpontjában rejlik. Mit tudhat meg az olvasó attól a személytől, aki az események hátterében meghúzódva tolmácsként, gyakran az egész világ sorsát befolyásoló megbeszélések egyetlen fültanújaként kísérte végig a világtörténelem egyik legrettegettebb személyiségének, Adolf Hitlernek a külpolitikai természetű tárgyalásait és felszólalásait? Milyen erkölcsi kérdések merülnek fel a tolmács retrospektív elbeszéléséből, meddig a pontig maradhat a titoktartási kötelezettség alatt álló tolmács a diktátor „néma” nyelvi közvetítője? Vajon hogyan segíti a tolmács önéletrajzi regénye a gyakoroló tolmácsok és a tolmácsolástudomány kutatóinak munkáját, és hogyan illeszthető be a korabeli tolmács gyakorlata a magyarországi tolmácsolástudomány mai kutatási irányzatai közé?

Paul-Otto Schmidt (1899–1970) német katona volt az első világháborúban, majd angol és francia nyelvtudásának tökéletesítése után beiratkozott a Német Külügyminisztérium konferenciatolmács-képzőjére. Diplomájának megszerzése után kezdett a Külügyminisztériumnak dolgozni, majd a Stresemann-kormány tolmácsainak élére került. Adolf Hitler és a nemzetiszocialista Németország vezetőinek tolmács–fordítójaként, 1934-től párttagként tevékenykedett (Cousin 2014).

Paul-Otto Schmidt regényében első kézből beszéli el a Harmadik Birodalom főbb diplomáciai találkozóit egészen a felemelkedéstől a bukás napjaiig. A történetíró szarkazmustól nem mentesen, anekdotákkal ad képet a XX. századi történelem máig kiemelkedő alakjairól. A Wilhelmstrasse tolmácsaként szerzett tapasztalatait, emlékeit két regényben publikálja. Jelen kiadvány az 1920 és 1949 közötti időszakot felidéző történet második része, amelyben az olvasó Hitler hatalomra kerülésétől (1933) a Harmadik Birodalom bukásáig (1945) követheti nyomon a tolmács beszámolóját. A fejezetek hossza eltérő, és nem minden fejezet egy évet ölel fel.

A mű eredeti címe *Statist auf Diplomatischer Bühne*, németről franciára René Jouan fordította. Az egyik előszót készítő Jean-Paul Bled francia történész, a német történelem szakértője, a Paris IV professzor emeritusa az olvasó dolgát megkönnyítve és a történelmi adatok hitelességét alátámasztva lábjegy-

zeteket fűzött a regényhez, így könnyebben eligazodhatunk a történelem bonyolult folyásában. Ehhez ugyancsak segítséget nyújt a könyv végén található névmutató és kronológiai összefoglaló, amelyek tanulmányozásával kikereshetjük a számunkra különösen érdekes részeket.

Bled tizenegy oldalas előszavában a német Külügyminisztérium tolmácsát méltatja, aki véleménye szerint az egyik legjobb megfigyelője annak a rendszernek, amelyről nagyon kevés hű és olvasmányos elbeszélés maradt az utókor számára. Megfelelő távolságtartással ad történelmi leírást a háborús eseményekről.

Bár kiváló angol, francia és német nyelvtudása nagyban hozzásegítette tolmácskészségei tökéletesítéséhez, az európai hadszíntér megkövetelte, hogy ne csak nyelvtudását, hanem katonai ismereteit, a háborúban használatos terminológiát is fejlessze. Ennek egyik eszköze a háborús hírek, rádióadások folyamatos nyomon követése volt a tolmács munkanyelveinek mindegyikén. Schmidt nem csupán tolmácsként, talán arcképfestőként meséli el a történeteket, kifejezett érzékenységgel tanulmányozza a beszélők mimikáját, gesztusait, tesztbeszédét. A tolmácsolás elmélete és gyakorlata rohamosan fejlődik, de néhány alapvető vonás megmaradt: a tolmácsok ma is rendkívül mélyrehatóan készülnek megbízásaikra az aktualitások, hírek nyomon követésével, és nagy hangsúlyt fektetnek a kommunikáció nem nyelvi tényezőire és a beszéd szupraszegmentális jellemzőire. A tolmácsok munkájuk során igyekeznek pártatlanok, semlegesek maradni még akkor is, ha távolról sem értenek egyet a beszélő mondandójával (Jantsits 2013). Noha elbeszélése szerint Schmidt idegennek érezte magát saját hazájában, sosem került összetűzésbe a rendszerrel, a tolmácsnak tehát semlegesnek kell maradnia (*rôle neutre d'interprète*) a semlegesnek korántsem nevezhető fanatizmus idejében. Figyelmét többször felhívták arra, hogy a tolmács érzelmei nem számítanak, a feladata a közvetítés.

A második világháború tragikumának elbeszélése mellett a szerző környezetben vázolja a háború kirobbanásának és lefolyásának felelőseit. Öniróniától és szarkazmustól gazdag stílusa még olvasmányosabbá teszi írását, a háborús viszontagságok részleteitől az olvasó olyan komikus jelenetekbe csöppenve nyerhet némi szabadságot, mint amikor Schmidt saját egyenruhájában elmondása szerint operett színészre, mintsem diplomatára hasonlít; illetve mint amikor Ribbentrop egy kora reggel borotválkozás közben, alsóneműben szidja le a tolmácsot, amiért az éjszakai diplomáciai hírekkel megvárta a reggelt, és esküdt ellensége, Goebbels előbb jutott információhoz, mint ő.

Schmidt fényképész módjára fest le olyan képeket, mint amikor például 1943-ban a Hitlert célzó merénylet után a náci vezér egy ládán ülve tárgyal az ingtag széken helyet foglaló Mussolinivel. A kép tökéletesen szimbolizálja a két férfi hatalmának bukását. Már-már tolmácsanekdotának érezhetjük a nagyon is tanulságos történetet, amikor 1942-ben Rooseveltt és Churchill a nyugat-marokkói Casablanca városában értekeztek volna. Fordítási hiba miatt azonban a Külügyminisztérium szövegírói sajtóközleménye alapján a két elnök Washingtonban találkozott. A félreértés abból eredt, hogy a *casa blanca* valójában fehér házat jelent, de jelen esetben az afrikai városról volt szó, és a németországiak csak később tudták meg, hogy a találkozó színhelyül Afrikát tűzték ki, nem a Fehér Házat. Hasonló anekdotikus élményben lehet része az olvasónak, ami-

kor a tolmács és kollégái osztályteremnek (*classe*) nevezik azt a jelenséget, amikor megbeszélések, konferenciák során a tolmácsnak kellett „rendet tartania”. A tolmácsokat ekkor folyamatosan megzavarták, nem hagyták, hogy a tolmácsolást befejezzék, közbeszóltak, az adott részhez hozzáfűzték saját véleményüket.

Az író három oldalnál rövidebb, a francia kiadáshoz fűzött előszavát 1950 júliusában írta, nem sokkal azután, hogy június 20-án Franciaország, Németország, Olaszország és a Benelux államok kormányközi konferenciát tartottak a hagyományokkal szakító, szupranacionális elvű Schuman-tervről. A konferenciának a párizsi Óraterem adott helyet, így Schmidt visszaemlékezik, hogy ugyanitt tolmácsolt 1928-ban a Kellogg–Briand-paktum aláírásánál, amelynek értelmében a paktumot aláíró hatalmak lemondanak a háborúról, mint a nemzetközi konfliktusok megoldási eszközéről.

Németország és más nemzetek kérésére Schmidt úgy döntött, papírra veti emlékeit, hiszen a személyesen átélt események reális elbeszélése ad lehetőséget arra, hogy eloszlassa a kételyeket olyan tévesen vagy nem valóságúen rögzült eseményekről, amelyeknek tanúi közül egyedül ő van életben. Kizárólag azokról az eseményekről ír, amelyeken személyesen jelen volt, így Németország belpolitikai helyzetéről nem ad számot, hiszen Hitlernek a külügyekkel kapcsolatosan volt szüksége tolmácsra.

A regény első fejezete 1933-ban kezdődik. Schmidt első nemzetiszocialista ügyfelének, a későbbi SS katonának, az „állandóan gúnyos vigyorú” Heydrichnek és többek között a Világgazdasági Konferencián tolmácsolt. Hindenburg halálával Németországban 1934-ben végleg megszűnt az alkotmányos kormányzás, amelyet Hitler korlátlan hatalma követett.

1935-re Németország fegyverkezési terve az általa aláírt egyezmények ellenére egyértelművé válik. Schmidt március 25-én tolmácsolt először személyesen Hitlernek, aki az akkori brit külügyminiszterrel tárgyalt. Schmidt számára meglepő volt, hogy bár Mussolinihoz hasonlóan az összes újság és film magas, nagy embernek mutatja be a kancellárt, de a valóságban alacsony, kistermetű ember volt, akinek jól összeszedett, világos gondolatait könnyű volt tolmácsolni a megbeszéléseken. A tolmács valójában a rádióban megszokott, indulatos, emelt hangerejű kijelentésekre számított, de Hitler mondandója jól összeszedett, igényes stílusú volt. Az egyetlen eltérés a megszokott monológoktól az volt, hogy szokatlanul hosszan beszélt. Ha úgy érezte, csökken a figyelem, 15–20 perces intervallumokban szónokolt, majd átadta a szót a beszédét jegyzetelő tolmácsának. Hitler végeredményben elégedett volt tolmácsával, és megjegyezte, hogy nem is gondolta volna, hogy létezik a fordításnak effajta művészete. Korábban mondatonként meg kellett állnia, ha tolmáccsal dolgozott.

A gyakorló tolmácsok és a tolmácsolástudomány kutatói számára rendkívül érdekes megfigyelni, ahogy Schmidt introspekciós jellegű megfigyeléseit, tolmácsolási gyakorlatából vett példáit leírva olyan, a tolmácsolás oktatása, kutatása és gyakorlata szempontjából máig fontos témákról számol be, mint a tolmácsolandó beszédek hossza, gondolatmenete, a beszélő hanghordozása és annak hű közvetítése, a tolmács jegyzetelési technikája.

Nemcsak megbeszéléseken, konferenciákon, hanem levelek fordításakor, blattolásokor is szükség volt a tolmácsra a berlini, londoni, párizsi és római

politikai vezetők megbeszélésein. Hitler egyik levelét például Schmidt szóban tolmácsolta Chamberlain számára, tehát ebben a korszakban is szerepet kapott a blattolás (*traduire oralement*), amelynek kutatása egyre aktuálisabb a fordítás- és tolmácsolástudomány világában (Felekné Csizmazia 2018). Megesett, hogy mindez távtolmácsolás formájában valósult meg, telefon vagy távirókészülék segítségével. Érdekes, hogy egyes tárgyalásokon a tolmács az elnök helyén, az asztalfőn foglalt helyet. Ha a ruha teszi az embert, a szék teszi a tolmácsot – írja.

A tolmácsolás iránt érdeklődő olvasóban felmerül, hogy a tolmácsolástudomány és a technológia rohamosan fejlődő, szerteágazó világában mára már empirikus adatokon alapuló kutatásokat végeznek az író által gyakorlati szempontból megfigyelt és leírt, rendkívül fontos szakmai észrevételeken: műszaki eszközök a tolmácsolásban (Móricz 2018), a tolmácsok presztízse és státusza (Pataky 2018), beszédszünetek a tolmácsolt beszédben (Tóth 2013), a távtolmácsolás jelentősége (Seresi 2016) stb.

A politikai feszültséggel átítatott 1936-os berlini olimpián, majd 1937-ben Schmidt olyan fontos eseményeken tolmácsolt, mint VI. György londoni koronázási ceremóniája, a párizsi világkiállítás, Mussolini németországi látogatása. Bár 1938-ban sikerült elkerülni a háborút, az 1939-es tolmácsolandó beszédek nem voltak reménykeltők. Tolmácsolási pályafutása alatt Schmidt sosem tolmácsolt olyan mennyiségben államfők között, mint a müncheni egyezmény és 1939 szeptembere közötti időszakban. A tolmácsnak jegyzőkönyvet kellett készítenie a megbeszélésekről, tárgyalásokról. Mindeközben kényesen figyelt arra, hogy ezek az iratok és más hivatalos dokumentumok elsődleges forrásként legyenek használhatók az utókor történészei számára, akik reményei szerint pártatlan véleményt fognak kialakítani az eseményekről. Schmidt 23 éves tolmácsolási pályafutása legvirharosabb tárgyalásának tekinti az augusztus 30-án lezajlott, kiabálásba torkolló megbeszélést Nagy-Britannia és Németország között. Henderson és Ribbentrop értekezése főleg németül zajlott, mert a brit nagykövet előszeretettel beszélt németül, még akkor is, ha nyelvtudása nem volt tökéletes.

Azt hihetnénk, hogy a vérontás megkezdésével kevesebb tolmácsolásra volt szükség, hiszen „a fegyverek nyelve nem szorul tolmácsolásra”. A lengyelországi hadjárat után Schmidt azonban tolmácsolt Hitler és Mussolini között Brennerben, Firenzében és Münchenben, Ribbentrop és Ciano között Rómában és Berlinben, a történelmi jelentőségű compiegne-i vasúti kocsiban a német-francia fegyverszünet aláírásánál, Hitler, Pétain és Laval között Montoire-ban, Hitler és Franco között a spanyol határon, Roosevelttel küldötteinek, a belga és a bolgár királynak, a jugoszláv hercegnek, Horthy Miklósnak, Antonesceu román államfőnek.

Egyértelmű, hogy ekkorra létfontosságúvá vált, hogy az egyes megbeszéléseket, közleményeket és dokumentumokat hibátlanul fordítsák, tolmácsolják a világ különböző nyelveire. Mindehhez természetesen elengedhetetlen volt a titoktartás felsőfoka, ezért a nyelvi közvetítéssel foglalkozókat gyakorlatilag elzárták a külvilágtól. Erre példa, amikor egy szálloda két emeletét kiüritették, a telefonvezetékeket elvágták, a két emelet bejáratait és ablakait pedig folyamatos megfigyelés alatt tartották. A fordítók figyelmét felhívták, hogy amennyiben bármi kitudódik az ő hibájukból, a Führer kivégezteti őket. A jól kivilágított

német termék mellett azonban az is előfordult, hogy egy kelet-franciaországi falu kis templomában, gyertyafénynél dolgoztak a fordítók.

1940 július 19-én Hitler a Reichstagban tartott beszédet. Schmidt eközben egy berlini előadóteremben volt, előtte a Führer szövegének angol változatával. A tolmácsolástudományban ma is érdekes kutatási kérdés, hogy mennyiben segíti a szöveg a gyakoroló tolmács munkáját (Rohonyi 2016). Egy kollégája mellette ült, fülhallgatóval követte Hitler szavait, és ceruzájának hegyét Schmidt angol szövegének azon pontjára tette, ahol a német szöveg tartott. Az eredeti, német beszédet közvetítették Amerikában és Angliában, ezért a tolmács Hitler első pár mondata alatt hallgatott, és csak utána kezdett beszélni. Ezután egy gombnyomás segítségével bekapcsolta mikrofonját, amelyet akkor kapcsolt ki, amikor kollégája jelezte, hogy utolérte Hitlert, akinek a nála lassabb tempójú beszédét egyébként is folyamatos taps szakította meg. A tolmácsolást többször is lejátszották Amerikában. A *Times* hibásan állította, hogy ezt a technikát már régóta alkalmazzák Angliában. Az alkalmazott technikát hatalmas siker övezte a tengerentúlon is.

Leopold belga király és Hitler találkozásáról Schmidt készített feljegyzéseket, amelyre a belga belpolitika 1945-ben Schmidt-jelentésként (*Rapport Schmidt*) hivatkozott, amikor a király visszatért a trónra. 1940-ben indult meg a hadjárat Belgium és Hollandia felé, megalakult a Vichy-kormány, és megkötötték a háromhatalmi egyezményt. 1941-től Schmidt tolmácsolási munkáiból egyre inkább kiszorult a diplomácia és a külpolitika, és szókincsét is egyre inkább a katonai szakkifejezések területén fejlesztette.

Az első kilenc fejezettel ellentétben az utolsó két fejezet nem egy, hanem két-két évet dolgoz fel. A kilencedik fejezetben bemutatott évek (1942–1943) során Schmidt munkája Hitler utasítására főleg a vezérkar hadiszállására koncentrált. Úgy érezte, jelenléte elengedhetetlen a hadi tanácsadók körében, ezért külföldi látogatóit is idehívatta. A Führer híres főhadiszállása a mai Lengyelország területén felépült Farkasodúban (*Wolfschanze*) volt, az egykori Kelet-Poroszország területén. Bár a tolmácsolási feladatok sok mindenben változtak, abban nem, hogy leggyakrabban egy telefonhívásra vagy felszólításra Schmidtnek azonnal útnak kellett erednie, a megbízásokat nem jelentették be előre.

Az utolsó fejezetben (1944–1945) Schmidt azon tűnődik, hogy a nyugati államférfiakkal ellentétben Hitler sosem, még a legszűkebb körben sem vallotta be, ha valamiben hibázott. Schmidt az utolsó fejezetet filozofikus gondolatokkal zárja. Erkölcsi törvényekről, az egyén, az élet tiszteletéről, a jogi szabadságról, a politikai és társadalmi igazságségról ír, hiszen azok az emberek és államférfiak, akik ezektől az értékektől eltávolodnak, véleménye szerint kisebb-nagyobb sikerek után, de katasztrófára találnak. 1945. május 8-án befejeződött tolmácsolási pályafutása a külügynél.

Az epilógus pár oldala a háború utáni pár évet (1945–1949) dolgozza fel röviden. Ezekben az években a tolmács egyszer börtöncellában lakott, máskor luxusvillában, még a dachau-i koncentrációs táborban is volt három hónapot. A nürnbergi per során a vád és a védelem tanújaként is megjelent a bíróság előtt. Különös, hogy a szinkrontolmácsolás történetében oly jelentős szerepet betöltő nürnbergi peren (Szabari 1999) Schmidt már nem tolmácsolhatott.

Annál is inkább, mert eredetileg rajta volt a háborús bűnösök neveit tartalmazó elfogatásai listán, de az emberiség elleni cselekedetben való bűnrészesség hiányában később véglegesen felmentették (Seidl-Péché 2018). A háborús vizontagságok után a nürnbergi börtönben dolgozott tolmácsként, ahol a per tanúit tartották fogva. A börtön amerikai pszichiáterének tolmácsaként az emberi drámák legmélyebb pontjainak volt tanúja. Bár tolmácsként a háború után is dolgozott, a diplomáciai színteret elhagyta (Cousin 2014).

Érdekes, eseménydús, de helyenként igen megrázó és a tolmács politikai szerepvállalásának határait feszegető olvasmányként ajánlom a regényt mindazoknak, akiknek irodalmi érdeklődésébe beletartozik a második világháború történelme és a tolmácsolás gyakorlata. Ami azonban fontosabb, hogy a regény nem csak a történelem- és társadalomtudományok, hanem a tolmácsolástudomány kutatóinak is forrásként szolgálhat, ha a tolmácsolás gyakorlatának, jegyzetelésének, pszichológiájának, stratégiáinak fejlődését és módszereit kutatják. Rendkívül hasznos forrásnak bizonyul a regény a tolmácsolás történetével foglalkozó önéletrajzi írások szempontjából, különösen akkor, ha Dörte Andres professzorhoz hasonlóan elsősorban a náci Németország tolmácsolástörténetét kutatjuk (Seidl-Péché 2018).

## Irodalom

- Cousin, R. 2014. *Paul-Otto Schmidt*. <http://la-loupe.over-blog.net/article-schmidt-paul-otto-40837484.html>
- Felekné Csizmazia E. 2018. Mit árul el a szemmozgáskövetés a gyakorló tolmácsok blattolási stratégiájáról? Elhangzott: *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap 32*. ELTE BTK FTT, Budapest 2018. november 8.
- Jantsits Á. 2013. Az értékelés szerepe a tolmácsolás oktatásában. In: Klauzy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 167–173.
- Móricz K. A. 2018. The Usage of ICT Tools as CAI Tools in Interpreting. In: Horváth I. (ed.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: OFFI-ELTE FTT. 33–51.
- Pataky É. 2018. The Prestige of Interpreters in Hungary. In: Horváth I. (ed.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: OFFI-ELTE FTT. 8–32.
- Rohonyi B. 2016. Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 2. rész. *Fordítástudomány* 18. évf. 1. sz. 31–49.
- Seidl-Péché O. 2018. Dörte Andres, Klaus Kaindl, Ingrid Kurz (Hrsg.): *Dolmetscherinnen und Dolmetscher im Netz der Macht. Autobiographisch konstruierte Lebenswege in autoritären Regimen* (recenzió). *Fordítástudomány* 20. évf. 1. sz. 99–109.
- Seresi M. 2016. *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Tóth A. 2013. *A beszédszünetek és hezitációk vizsgálata a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónak*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE Fordítástudományi Doktori Program.